https://doi.org/10.71099/mz.23145

Riskó Kata

PILLANATKÉP AZ 1950-ES ÉVEK AKADÉMIAI NÉPZENEGYŰJTÉSÉRŐL*

Összefoglalás

A Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportja az 1950-es években A *Magyar Népzene Tára* köteteinek szerkesztése mellett a módszeres népzenegyűjtést tekintette fő feladatának. Bár az évtized végére jelentős társadalmi átalakulás ment végbe, a Kodály Zoltán által vezetett kutatócsoport munkatársai és megbízottjai – részben a magnetofon adta új lehetőségnek köszönhetően – jelentős mennyiségű dallamot gyűjthettek, köztük még élő népszokásokat és szokásdallamokat, párosítókat és gyermekjátékdalokat is. A tanulmány az 1950-es évek akadémiai népzenegyűjtéseit és kutatási irányait elsősorban a Népzenekutató Csoport eddig feltáratlan kiküldetési jelentései alapján mutatja be. Ezek a dokumentumok, amelyek túlnyomórészt a gyűjtőutak beszámolói, új, szemléletes forrásanyagot szolgáltatnak a korszakban végzett terepmunkák céljainak, módszereinek és körülményeinek megismeréséhez.

Kulcsszavak: népzenegyűjtés, MTA Népzenekutató Csoport, terepmunka, Kodály Zoltán, Kerényi György, népszokás, *A Magyar Népzene Tára*

A Magyar Tudományos Akadémián 1934-ben a magyar népi dallamok tudományos kiadására létrehozott munkacsoport, amelyet hat évig Bartók Béla, majd 1940-től Kodály Zoltán vezetett, 1953. augusztus 1-én az MTA Népzenekutató Csoportja néven kapott új szervezeti formát. A műhelyt az MTA népzenei és néptánc gyűjteményében őrzött iratanyag tanúsága szerint a második világháború utáni újjáalakulástól kezdve addig elsősorban *A Magyar Népzene Tára* szerkesztőségeként tartották számon. 1951-ben jelent meg a kiadványsorozat első, gyermekjátékdalokat tartalmazó kötete, és 1953 novemberében készült el a második, a *Jeles napok*.[1] A Népzenekutató Csoport megalakulásával e munkacsoport stabil intézményi kereteket és finanszírozást kapott, feladatköre pedig jelentősen bővült: a népdalok tudományos igényű kiadása mellett többek között a népzene gyűjtése, a gyűjtések

* A 2025. május 22-én az ELTE HTK Zenetudományi Intézetben megrendezett Tudományos Fórumon elhangzott előadás bővebb, szerkesztett változata. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző az ELTE HTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 *A Magyar Népzene Tára,* I.: *Gyermekjátékok*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Zeneműkiadó, 1951.; *A Magyar Népzene Tára,* II.: *Jeles napok*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953.

központi szervezése és archiválása, valamint a tudományos kutatás is a tevékenységei közé került.[2]

Az első évek intézményi beszámolói arról tanúskodnak, hogy a csoport ekkor *A Magyar Népzene Tára* köteteinek szerkesztése mellett a külső munkatársakat is bevonó, nagyarányú népzenegyűjtést tekintette fő feladatának.[3] Az osztályvezető Kerényi György, aki kezdettől Bartók munkatársa volt az Akadémián, már 1940-ben hangsúlyozta ennek szükségességét.[4] Az *Énekszó* című folyóiratban közölt írásában hiányolta a magyar népzenegyűjtés központi szervezőintézményét, és rámutatott arra, hogy a történelmi Magyarország mintegy 12 000 településéből körülbelül 11 500-ban még nem járt gyűjtő, vagyis az addig összegyűjtött anyag a magyar falvaknak mindössze 4%-ából származott.[5] A második világháború után a még fellelhető adatok dokumentálását sürgető társadalmi változások mellett a technikai fejlődés is ösztönözte a terepmunkákat, hiszen Magyarországon a népzenegyűjtéshez az 1940-es évek végén kezdtek magnetofont használni, amelynek mennyiségi és minőségi lehetőségei új távlatot nyitottak a népzenekutatás számára.[6]

A Népzenekutató Csoport alapítása után azonnal fellendülő akadémiai gyűjtőmunka újonnan feltárt, értékes dokumentumai a gyűjtésekről írt jelentések, amelyek az MTA népzenei és néptánc gyűjteményében maradtak fenn. E dokumentumok Olsvai Imre (1931–2014) – 1960-ig Vavrinecz Imre – népzenekutató munkahelyi hagyatékából kerültek elő 2023-ban. Az Olsvai intézeti szekrényében őrzött három papírdoboz a Népzenekutató Csoport belső és külső munkatársainak az 1953. augusztus és 1968. december közötti időszakban leadott kiküldetési jelentéseit tartalmazza.[7] A munkatársak a kiküldetési rendelvényben kapták meg a feladat – túlnyomórészt népzenei gyűjtés – elvégzésének helyét, célját és időtartamát, ami egyúttal igazolásként is szolgált a hatóságok felé. Az út után jelentésben számoltak be eredményeikről. A beérkezett jelentések a Csoport adminisztrációjában havonkénti egységekbe kerültek, ezeket félévenként vagy évenként dossziék-

2 Szalay Olga: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004, 296–314. Az MTA Népzenekutató Csoport történetéhez ld. továbbá Richter Pál: „A 200 éves Magyar Tudományos Akadémia és a népzenekutatás", *Magyar Tudomány* 186/2. (2025. február), 245–255.

3 [Szerző nélk.]: „A Népzenekutató Csoport 1955-ben végzett munkája", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 9/1–2. (1956), 168–169.; Bóka László: „A Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály munkája 1956–57-ben", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12. (1958), 1–22., ide: 12.

4 Kerényi György (1902–1986) 1934-től dolgozott Bartók Béla, majd Kodály Zoltán mellett az akadémiai népzenei műhelyben. 1949-ben hivatalos megbízást kapott a tudományos népdalösszkiadás szerkesztésére, ettől kezdve a szerkesztőségben, majd a Népzenekutató Csoportban lényegében Kodály helyettese. A Népzenekutató Csoport megalakulásától 1970-ig, nyugdíjazásáig annak osztályvezetője.

5 Kerényi György: „A magyar népdallamok teljes gyűjteménye", *Énekszó* 7/4. (1940. február 1.), 700–701.

6 Kertész Gyula: „A népdal gépi felvétele". In: *Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára*. Szerk. Szabolcsi Bence–Bartha Dénes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953 (Zenetudományi tanulmányok, I.), 659–662.

7 A munkatársak névsorát ld. Szőkéné Károlyi Annamária–Balázs Béláné (szerk.): „A népzene- és néptánckutató részlegek munkatársai". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2003*, I. Szerk. Richter Pál–Rudasné Bajcsay Márta. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 2003, 8–10.

ba helyezték. A dobozokban tárolt dossziék közül a legrégebbieket becsomagolva és madzaggal átkötve őrizték. Az összesen 1739 jelentést a csomagolás állapota alapján évtizedek óta nem forgathatták, talán már azóta, hogy a Népzenekutató Csoport 1970-ben az Akadémia székházából a budai Várba költözött.

A gyűjtések elsődleges forrásanyagán túl az MTA I. osztályának beszámolóiból, illetve az akadémiai népzenei gyűjteményben fennmaradt más iratokból már korábban képet alkothattunk a gyűjtőmunka volumenéről, bizonyos fő irányokról.[8] Az egyes utakról írt egyéni beszámolók ugyanakkor részletesebb és személyesebb információkkal szolgálnak. Az alapvetően kronologikusan rendezett jelentések emellett felhívják a figyelmet a gyűjtések időbeliségére és a rekonstrukciójuk szükségességére.[9]

A jelentések szövege írójuk egyéniségétől, tudásától és tapasztalataitól függően hosszabb vagy rövidebb, általánosabb vagy konkrétabb, szakszerűbb vagy szakmailag kevésbé igényes. A gyűjtők rendszerint megadták a gyűjtés kezdő és záró időpontját, megnevezték a településeket, ahol gyűjtöttek, és feltüntették a lejegyzett vagy felvett dallamok számát. A számszerű eredmény feltüntetése elvárás volt, hiányát olykor kérdő megjegyzés jelzi.[10] Gyakran a gyűjtőút célját is rögzítették, ami támpontot nyújt a Csoport, illetve a kutatók által kitűzött célok megismerésében. A gyűjtési eredményekre vonatkozó adalékok mellett a jelentések fontosak abból a szempontból, hogy negatív eredményeket is dokumentálnak: a gyűjtők számos alkalommal megnevezték azokat a településeket, ahol próbálkoztak, de nem jártak sikerrel – akár általánosan, akár a keresett dallamokra, dallamtípusokra, szokásokra vagy más jelenségekre vonatkozóan. Különösen szívesen fogalmazták meg a bejárt településekről, azok lakóiról szerzett benyomásaikat, a kisebb-nagyobb gyakorlati problémákat a viszonylag kezdő gyűjtők, gyakran a nők. Az összesen 169 személytől származó 1739 jelentés, amelyek közül ezúttal elsősorban az 1950-es években keletkezettekből válogatok, sokoldalú, érzékletes képet ad a háború után újra feltérképezett magyar vidékről, a helyenként még élő néphagyományról, valamint a gyűjtések mindennapi valóságáról.

I. A gyűjtések körülményei

Az 1950-es évek Magyarországán, ahol a terepmunkák túlnyomó része zajlott, a közlekedés a vasútvonalakon kívül igen nehézkes volt, a hiányzó, vagy ritka és kiszámíthatatlan buszközlekedést szekérfuvarral, munkásautóbusszal vagy gyak-

8 Tari Lujza: „Népzenekutatás intézményes keretek között: az első évek és a korabeli szaksajtó". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2003*, I., 187–210., ide: 200–204.

9 A kiküldetési jelentések katalógusa elérhető az ELTE HTK Zenetudományi Intézet honlapjának aloldalán: https://zti.hu/hu/nepzene/projektek/akademiai-nepzenegyujtesek (utolsó megtekintés: 2026. január 3.). A továbbiakban hivatkozott kéziratos források az MTA népzenei és néptánc gyűjteményéhez tartoznak.

10 Pl. Kiss Lajos 1953. október 27-én kelt jelentésén, Katanics Mária 1955. augusztus 23–26. közötti gyűjtéséről írt datálatlan jelentésén, Szabó Andorné 1957. szeptember 12–21. közötti gyűjtéséről írt datálatlan jelentésén.

ran csak gyalog lehetett helyettesíteni.[11] Nagyobb kiterjedésű falvak, tanyabokrok bejárása önmagában is rengeteg gyaloglást igényelt.[12] Szomjas-Schiffert György ebben látta annak okát, hogy a népzenetudomány még keveset tudott az alföldi tanyavilág zenei hagyományáról.[13] Legnehezebbek ilyen szempontból a felderítő-előkészítő gyűjtések voltak. A fiatal Schnöller Mária molesztálási kísérletről beszámoló jelentése azt is elárulja, hogy az ismeretlen településeken, egyedül végzett gyűjtések veszélyeket is rejthettek.[14]

A felderítő gyűjtéseken előkészített, kiválogatott anyagot egy későbbi út során vették magnetofonra, ha alkalmasnak találták rá. Ehhez kezdetben a magnetofon mérete miatt is autóval kellett a helyszínre utazniuk. Az Akadémia, amely a gyűjtők utazási-, szállás- és egyéb költségeit fizette, és a külső gyűjtőknek napidíjat is adott, gépkocsijait is a kutatók rendelkezésére bocsátotta, később, 1957-től a Csoport tagjai inkább bérautót vettek igénybe. A 4-5 napos autós utak lehetőséget teremtettek nagyobb terület bejárására, egy-egy szokás, szokásdallam vagy változat elterjedtségének feltérképezésére. Autóval az áramszolgáltatás nélküli – ezzel összefüggésben gyakran elzártabb, a hagyományaikat jobban őrző – települések énekeseit is át tudták szállítani a felvétel helyszínére. A gyűjtők számon tartották és véleményezték a sofőröket is, hiszen azon túl, hogy a több napos utakon könnyebben ment a munka egy kellemes modorú, szolgálatkész vezetővel,[15] egy-egy sofőr megbízhatatlansága több órás időveszteséget jelenthetett.[16]

A tanítók, iskolaigazgatók, tanulmányi felügyelők, különböző felekezetek papjai, lelkészei, kántorai, a tanácselnökök, a tanácsok végrehajtó bizottságának titkárai számtalanszor segítettek a jó dalosok, esetleg bizonyos szokások, dallamok felkutatásában, a bizalmatlanság oldásában, vagy azzal, hogy a felvételek készítéséhez rendelkezésükre bocsátották az iskola egy termét vagy akár saját lakásukat. Ilyen esetről számolt be Katanics Mária, aki először nehezen férkőzött a nemestördemiciek bizalmába. „A délutáni litánia után azonban a kedves, lelkes káplán a templom előtt marasztotta az asszonyokat, s néhány perc múlva 8-an, 10-en álldogáltak körülöttem. [...] A tisztelendő végül beinvitált magához. A 'pikáns' szövegeket halkan, röstelkedve dudorászták a fülembe eme szent lakban, a nótákat 3-4-en is fújták egyszerre."[17] Hasonlóan írt a magnetofonkezelő Kammerer László a kótaji tanácselnökről, aki „nagy lelkesedéssel volt segítségünkre, a tanácsházán szobát adott [a felvételezéshez], és személyesen kereste fel az éneke-

11 Ld. pl. Mathia Károly 1954. július 13-án kelt jelentését, Szabó Andorné datálatlan jelentéseit 1954. december 28–31-i gyűjtéséről, illetve 1955. szeptember 23-án megkezdett gyűjtéséről, valamint Víg Rudolf 1956. június 25-én kelt jelentését.

12 Pl. Schnöller Mária Derecskéről írva az 1955. augusztus 27–31. és szeptember 6–[8]. közötti gyűjtéseiről szóló datálatlan jelentésében; Szabó Miklós Szalafőről az 1960. szeptember 1-én kelt jelentésében.

13 Szomjas-Schiffert György 1955. november 3-án kelt jelentése.

14 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1955. január 13–15. közötti gyűjtéséről.

15 Lévainé Gábor Judit 1957. szeptember 23-án kelt jelentése.

16 Pl. Kerényi György 1954. július 5-én és 1955. június 16-án kelt jelentései; Kiss Lajos 1955. november 8-án kelt jelentése.

17 Katanics Mária datálatlan jelentése 1957. augusztus 18–22-i gyűjtéséről.

seket, akik sokat és szívesen énekeltek. Éjfélig folytak a felvételek."[18] Máshol az egyik adatközlő tanácstag ismerőse segített lekapcsoltatni a vasárnaponként faluszerte bömbölő hangszórót is, amelyre több jelentés panaszkodott.[19] Lévainé Gábor Judit jelentése szerint Gesztelyen, ahol „az asszonyok 'bolondság'-nak tartották az éneklést, vagy szégyellték magukat",[20] a tanító sokszor érdeklődött a gyűjtőnél a munka haladása felől, végül a végrehajtó bizottsági elnökkel meghívót íratott a kiválasztott húsz énekesnek. Annak fényében, hogy többen megsértődtek, amiért a tanító kihagyta őket, tapintatosabb volt a kerkakutasi tanító, aki naponta reggel, délben, este más-más házba irányította a gyűjtőket, hogy úgymond mindenkinek jusson belőlük.[21] A készséges helyi segítőket a gyűjtők a jelentésekben gyakran feltüntették, hiszen rájuk számíthattak a következő gyűjtés előkészítésében. A jelentések ugyanakkor többször említik, hogy a segítőkész tanítók is kevéssé ismerik a helyi hagyományt, és rácsodálkoznak az eredményekre. Kerényi a „Megy a kosár" kezdetű párosító játék gyűjtése közben rendszeresen tapasztalta, hogy a helybeli származású tanítók sem tudnak a településen ismert, akár saját tanítványaik által is elmondott játékról.[22]

II. Gyűjtők és adatközlők

A gyűjtés egyik legfőbb akadálya az adatközlők számos elfoglaltsága volt. A Népzenekutató Csoport munkatársai nyáron sem hagytak fel a rendszeres gyűjtéssel, a főiskolai hallgatók, bizonyos külső gyűjtők, például a pedagógusok pedig inkább ebben az időszakban tudtak terepre menni. A közlekedés és szállás szempontjából is célszerűek voltak a nyári utak. Ugyanakkor számos jelentésben szó esik arról, hogy a falu népe nyáron, de ősszel, a betakarítás idején is a mezőn végezte munkáját, olykor a legöregebbek is kint voltak a határban.[23] Hétköznap nemcsak a mezei, hanem a közeli bányákban vagy gyárakban végzett munka miatt is sokan távol voltak.[24] A hosszabb gyűjtéseknek feltétlenül része volt a legalkalmasabb napnak számító vasárnap,[25] de úrnapi körmenet,[26] búcsú[27] ilyenkor is hátráltathatta a gyűjtést. Ha pedig sürgetett a munka, az emberek vasárnap is a földeken dolgoz-

18 Kammerer László 1956. január 25-én kelt jelentése.
19 Borvendég Erzsébet datálatlan jelentése 1957. augusztus 9–12-i gyűjtéséről; Schnöller Mária datálatlan jelentése 1954. június 20-i gyűjtéséről, valamint 1954. november 7–8-i gyűjtéséről.
20 Lévainé Gábor Judit 1955. május 19-én kelt jelentése.
21 Lévainé Gábor Judit 1958. december 30-án kelt jelentése.
22 Kerényi György 1953. november 20-án, 1954. április 6-án, illetve 1954. október 15-én kelt jelentései.
23 Pl. Szabó Miklós 1955. október 21-én kelt jelentése; Farkas Ilona 1955. november 15-én kelt jelentése; Lévainé Gábor Judit 1957. június 26-án kelt jelentése.
24 Vikár László 1954. június 5-én kelt jelentése.
25 Ld. Kerényi megjegyzését Pál Máté 1956. április 14-én kelt jelentésén: „Megbeszélésünk, néprajzi szokás és az ésszerűség ellenére történt, hogy vasárnap kihagyásával hétfőn indult gyűjteni."; Kertész Gyula 1956. szeptember 26-án kelt jelentését, továbbá Kerényi megjegyzését Vavrinecz Imre 1958. július 15-én kelt jelentésén: „Ajánlom a vasárnapi gyűjtést!".
26 Kammerer László 1955. június 15-én kelt jelentése.
27 Gábry György 1956. augusztus 25-én kelt jelentése.

tak.[28] A gyűjtők ilyenkor a falusiak után mentek, és a szőlőkben, gyümölcsösben vagy szántóföldön jegyeztek le dallamokat.[29] Schnöller jelentésén piros ceruzás megjegyzés kommentálta a tényt, hogy a tordasi út első délutánján nem sikerült gyűjteni, mert mindenki szüretelt: „Miért nem ment utánuk szüretre?"[30] Kőszárhegyi terepmunkájáról így írt Schnöller: „Az 56 éves B. Tóth János éppen a határba ment dolgozni. Felültem szekerére. A földet hengerelte. Minden forduló után énekelt egy dalt."[31] Tiszaszalkán is követte a jó dalosokat, mikor a fő dologidőben nem találta őket otthon. „Kimentem a földekre, ahol csépeltek, vagy kendert arattak. A padlásokon az asszonyok mákot fejtettek. Mindenütt daloltattam őket."[32] Szabó Andorné Szojka Anna Varsányban a patakban sulykoló asszonyoktól gyűjtött párosítókat, siratót, lakodalmas nótákat,[33] Borvendég Erzsébet a szőlőben kapáló lánytól, munka közben jegyzett le dalokat.[34] A tiszaszalkai juhász szerint, akit Schnöller szintén elkísért az állatokat kihajtani, meg is szólták a gyűjtőt a faluban, mondván, mindenkivel szóba áll és mindig más férfival látják.[35]

A gyűjtők maguk is részt vettek a kenderfeldolgozásban,[36] szüretelésben,[37] máskor vizet hordtak,[38] répát szedtek,[39] az éppen kapott szenet lapátolták,[40] diót vásároltak a háziaktól,[41] hogy megnyerjék az énekesek bizalmát, illetve időt nyerjenek nekik. Aratás, cséplés után sokszor este nyolckor vagy kilenckor kezdtek a gyűjtéshez, és az énekesek gyakran késő estig, éjfélig szívesen daloltak.[42] Borvendég Erzsébet Nagyvisnyón a fakitermelőben is tudott gyűjteni: szombat délután nem ment szigorúan a munka, szívesen nótázgattak a férfiak, a facsemetésben alkalmazott lányok pedig a felázott talaj miatt úgysem tudtak dolgozni.[43] Schnöller Mária Nagydémen a tanácsházi április 4-i ünnepséget használta ki párosító játékok gyűjtésére.[44]

A rádió és az iskola közelebb hozta a gyűjtők céljait az adatközlőkhöz, de a városiakkal szembeni bizalmatlansággal, érdektelenséggel, értetlenséggel gyakran meg kellett küzdeni. Hagyományos értékítéletet tükröz, amikor az idősek nem

28 Szabó Miklós 1955. október 21-én kelt jelentése; Péczely Attila 1957. szeptember 30-án kelt jelentése; Paulovics Géza 1958. október 13-án kelt jelentése.
29 Schnöller Mária 1957. augusztus 2-án kelt jelentése; Mathia Károly 1958. július 16-án kelt jelentése.
30 Schnöller Mária 1955. november 3-án kelt jelentése.
31 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1955. április 3–6. közötti gyűjtéséről.
32 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1956. augusztus 11–16. közötti gyűjtéséről.
33 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. augusztus 8–12. közötti gyűjtéséről.
34 Borvendég Erzsébet 1959. július 15-én kelt jelentése.
35 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1956. augusztus 11–16. közötti gyűjtéséről.
36 Borvendég Erzsébet datálatlan jelentése 1957. augusztus 9–12. közötti gyűjtéséről; és 1958. január 21-én kelt jelentése.
37 Kerényi György 1954. október 27-én kelt jelentése.
38 Kerényi György 1954. július 5-én kelt jelentése.
39 Lévainé Gábor Judit 1957. október 28-án kelt jelentése.
40 Lévainé Gábor Judit 1955. november 22-én kelt jelentése.
41 Lévainé Gábor Judit 1957. december 2-án kelt jelentése.
42 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1956. július 12–15. közötti gyűjtéséről; Lévainé Gábor Judit [1956.] augusztus 9-én kelt jelentése; Fülöp István 1960. október 26-án kelt jelentése.
43 Borvendég Erzsébet datálatlan jelentése 1958. augusztus 8–11. közötti gyűjtéséről.
44 Kerényi György 1954. április 6-án kelt jelentése.

tartották illőnek a dalolást. A Népművészeti Intézet néptáncgyűjtői a tánc jellege miatt gyakran találkoztak ezzel a jelenséggel,[45] de az akadémiai népzenegyűjtésekről írt jelentések is utalnak hasonlóra. Fóton Szabó Andorné kiváló, kilencven éven felüli énekesét tartotta vissza menye azzal, hogy „Csak nem bolondult meg vén fejjel nótázni!".[46] Egy Erdélyből származó asszony férfi gyűjtőnek nem, csak nőnek dalolt.[47] A váli asszonyok úgymond „mindig csak dolgoztak, énekelni vagy játszani nem volt idejük",[48] a szomszédos Kajászón pedig az asszonyok azért nem akartak dalolni, nehogy részegnek tartsák őket, és megvetően beszéltek Schnöller adatközlőjéről.[49] Tiszasas legidősebb, valamikor jó dalos asszonya Schnöller szerint nagyon méltatlankodott, mikor megtudta, miért keresi a gyűjtő. „Tud ő minden nótát, jobban, mint bárki, csakhogy nem mondja el – jelentette ki. Kérdezzek tőle inkább éneket [azaz vallásos éneket], vagy imádságot. Minden rábeszélésem hiábavaló volt" – írta Schnöller.[50] Megbotránkozást okozott egy búcsúscsúfoló gyűjtése is Vavrinecz Imre, Vikár László és Mező Judit 1955-ös decsi és székelyszabari terepmunkája során, és miután híre ment az előző esti felvételnek, az idős asszonyok többet nem voltak hajlandók ilyet énekelni.[51]

A gyűjtők számára érdekes dallamanyagot gyakran a felszínen lévő általánosabb műdalréteg alól kellett előhívni. Lévainé Pécselyen nehezen tudta elmagyarázni, hogy milyen dalokat keres. „Olyan jó Kodály félét akar, amelyiknek se áriája, se Máriája, csak úgy mondják…", mondta végre egy asszony, és rákezdett egy bakternótára.[52] Schnöller soponyai szállásadója a lányával együtt késő éjszakáig csak műdalokat énekelt. „Reggel a néni ágyam elé állt, és egy szép balladát dalolt, ami éjjel jutott eszébe. A gyűjtőfüzetet és ceruzát is ágyamra tette. Ilyen kedves ébresztésben még sohasem volt részem. Felírtam a balladát, és megbocsájtottam az összes műdalokat."[53]

A gyűjtők már a 20. század elejétől kezdve tapasztalhatták, hogy az erős érzelemkifejezéssel járó, rögtönzött siratót éneklésére, felvételére igen nehéz rávenni a falusiakat.[54] A siratás kutatásában így különösen nagy jelentőségűnek bizonyult a gyűjtő személye.[55] Noha végül csak 1966-ban, *A Magyar Népzene Tára* sorozat

45 Andrásfalvy Bertalan: „Visszatekintés az 1950-es és 60-as évek néptánc gyűjtéseire". In: *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára*. Szerk. Felföldi László. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1993, 41–48., ide: 43–44.

46 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1954. december 4–6. közötti gyűjtéséről.

47 Lévainé Gábor Judit 1956. augusztus 27-én kelt jelentése. Lásd még 1957. szeptember 23-án kelt jelentését.

48 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1954. október 2–3. közötti gyűjtéséről.

49 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1954. október 30–31. közötti gyűjtéséről.

50 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1956. július 12–15. közötti gyűjtéséről.

51 Bencze Lászlóné Mező Judit 1955. szeptember 22-én kelt jelentése.

52 Lévainé Gábor Judit 1957. augusztus 3-án kelt jelentése.

53 Schnöller Mária datálatlan jelentése 1955. április 3–6. közötti gyűjtéséről.

54 Kodály Zoltán: „Előszó". In: *A Magyar Népzene Tára,* V.: *Siratók – Laments*. S. a. r. Kiss Lajos–Rajeczky Benjamin, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966, 7–9., ide: 7.

55 Tari Lujza: „Rajeczky Benjamin Heves megyei népzenegyűjtései I. Átány és Bodony". In: *Agria XXXI–XXXII*. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar–Szabó J. József. Eger: Dobó István Vármúzeum, 1996, 333–370., ide: 338–339.

ötödik köteteként jelent meg a *Siratók*, kezdettől gyűjtötték annak anyagát. A műfaj rögtönzött volta miatt gyakorlatilag a hangrögzítés tette lehetővé gyűjtését, és ebben áttörést hozott a magnetofon. 1952-től, amikortól az akadémiai műhely – korábbi szórványos magnetofonos gyűjtések után – rendszeresen használt drótkercses magnetofont, a tapasztalt Kerényi György és Kiss Lajos időről időre siratót is felvett gyűjtése során. Bartók János egy 1953 őszén hallott drégelypalánki siratótöredék nyomán[56] szisztematikusan kereste a szokást elsősorban Nógrád és Pest megyékben, de Komárom, Somogy, Baranya és Bács-Kiskun megyei településeken is, viszonylag kevés sikerrel.[57] Kifejezetten eredményesnek bizonyult viszont Szabó Andorné korábbi debreceni zenetanár,[58] akit 1953-tól rendszeresen bíztak meg gyűjtéssel. Kezdetben az akkor intenzíven kutatott „Megy a kosár" párosító játéktípust kutatta Észak-Magyarországon, majd 1954 őszétől más szokásdallamok mellett gyakran számolt be siratókról. Előgyűjtései alapján a következő évben Vikár Lászlóval, Kerényivel, illetve Kammerer Lászlóval öt alkalommal készítettek magnetofonfelvételeket,[59] és több száz dallam között 68 siratót – részben siratóparódiát, állatsiratót és gyermekek által énekelt babasiratót – vettek fel.[60] 1958 februárjáig, egy súlyos baleset miatt meghiúsult utolsó terepmunkájáig,[61] illetve az abban az évben bekövetkező haláláig Szabó Andorné a jelentések szerint további húsz gyűjtőutat tett, egy kivételével magnetofon nélkül, és a legtöbb esetben siratót is feljegyzett. *A Magyar Népzene Tára Siratók* című kötetének dallamközlései között ugyan csak három általa gyűjtött siratót találunk, a jegyzetek viszont 107 sirató adatát tartalmazzák Szabó Andorné gyűjtéséből.[62]

56 Bartók János 1953. december 4-én kelt jelentése.

57 Bartók János 1953. december 23-án, 1954. március 23-án, 1954. április 10-én, 1954. július 13-án, 1954. augusztus 24-én, 1954. november 16-án, 1954. november 24-én kelt jelentései.

58 dr. Szabó Andorné Szojka Anna 1926-ban érettségizett Debrecenben. *A debreceni négyévfolyamú női felső kereskedelmi iskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1925–26. iskolai évről.* Szerk. Révész Vilmos. Debrecen: Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1926, 13–14. A debreceni zeneiskola tanulójaként 1934-ben sikerrel vizsgázott az Országos Zeneművészeti Főiskolán. *Debrecen szabad királyi város zeneiskolájának évkönyve az 1933–34. tanévről.* Szerk. Baranyi János. Debrecen: Városi Nyomda, 1934, 7. Az általa szerzett zongoraszvitet 1935. április 2-án a Zeneakadémia nagytermében is előadták. [Szerző nélk.]: „Az Írók és Zeneszerzők Egyesülete", *Új Magyarság* 2/86. (1935. április 14.), 23. 1949-ben a debreceni zeneiskola új zenei óvodájának vezetőjeként úgy mutatták be, mint aki Kodály Zoltánnál tette le vizsgáit. [Szerző nélk.]: „A Zeneiskola kibővíti zene ovodáját", *Tiszántúli Néplap* 6/21. (1949. január 26.), 4.

59 1955. március 5–8. Gyűjtő: Vikár László, Szabó Andorné Szojka Anna. ZTI_Mg_508–512; 1955. június 11–14. Gyűjtő: Kerényi György, Szabó Andorné Szojka Anna, Kammerer László. ZTI_Mg_551–555; 1955. július 29. Budapesti felvétel szandai énekessel. Gyűjtő: Szabó Andorné Szojka Anna. ZTI_Mg_557; 1955. szeptember 2–5. Gyűjtő: Szabó Andorné Szojka Anna, Vikár László. ZTI_Mg_579–582; 1955. november 26–29. Gyűjtő: Vikár László, Szabó Andorné Szojka Anna, Kammerer László. ZTI_Mg_593–594 és ZTI_Mg_600.

60 A Népzenei Gyűjtemény hangarchívumának adatai alapján. A jelentésekben ugyanezekre a gyűjtésekre vonatkozóan 59 siratót említenek a gyűjtők.

61 Szabó Andor 1958. február 22-én kelt jelentése Szabó Andorné Szátokra tervezett gyűjtéséről.

62 A jelentésekkel összevetve kiderül, hogy *A Magyar Népzene Tára* V., *Siratók* című kötetének jegyzeteiben az egyes adatoknál feltüntetett „töredék" kifejezés arra utal, hogy az adott siratóról nem áll rendelkezésre hangfelvétel, csak Szabó Andorné helyszíni lejegyzése vagy jegyzete.

Bár Szabóné az egyik fontos gyűjtőterületét, a Cserhát környékét úgy jellemezte, mint ahol nem tagadják a még élő siratót,[63] gyűjtői eredményességében egyéniségének is része lehetett. Mint középkorú nőnek könnyebben megnyílhattak neki az emberek, és bizonyára saját gyásza révén is kapcsolódni tudott a siratók énekeseihez, hiszen tudjuk, négyéves kislánya balesetben halt meg 1941-ben.[64] Szabónénak a vonaton is sikerült siratót lejegyeznie.[65] Bárnán a véletlenül észrevett, halottast játszó gyerekek – azzal a kéréssel, hogy ne mondja el senkinek – faggatására végül az egész játékot bemutatták, és siratót is énekeltek.[66] Szabóné elkötelezettségét tükrözik bujáki gyűjtéséről írt sorai: „Délután tovább akartam utazni, de megtudtam, hogy másnap reggel temetés lesz. Ezért ottmaradtam. Rászántam magam az ügy érdekében, hogy elmenjek a halottas házhoz. Megbarátkoztam a siratókkal, mert féltem, hogyha mint idegen jegyzem a temetésen a siratásukat, megzavarom őket. Így azonban kb. 2 órát szépen végigsirattak."[67] Ő maga is érzékelte, hogy mikor számára szokatlanul nem egyedül, hanem Kerényivel és a magnetofont kezelő Kammererrel együtt volt gyűjtőúton, az általa még ismeretlen Nádújfalun ügyetlenül kezdett a sirató kérdezéséhez, ami nem is vezetett eredményre.[68] Kammerer ugyanakkor megjegyezte, hogy Szabónét korábbi gyűjtései nyomán mindenhol régi kedves ismerősként, szeretettel fogadták,[69] Kerényi pedig levonta a tanulságot, mely szerint Szabóné nagyon hasznos, mint „dalfelhajtó", még ha lejegyzései és adatai időnként pontatlanok is.[70]

A gyűjtők iránti bizalmatlanságot a politika természetesen fokozta. Bár a jelentések ritkán térnek ki a hasonló problémákra, a Népművészeti Intézet gyűjtőihez hasonlóan bizonyára az akadémiai csoport kutatói is rendszeresen tapasztalták, hogy a falvak lakói, akiket esetleg nem sokkal korábban ért meghurcoltatás, nem szívesen daloltak vagy táncoltak.[71] Budaörsön egy asszony, mikor hallotta a Lévainénak énekelt, búcsúban szokásos énekeket, megtiltotta anyjának, hogy ő is eljöjjön. „Arra hivatkozott, hogy az ő anyja 'párttag', és az ilyen szentes dalokat nem énekelhet. Gyanút fogott ellenem, hogy bajba hozom majd őket."[72] A következő alkalomra a tanács egyik tagja győzte meg, hogy fogadják szívesen a gyűjtőt.[73] Gyöngyöspatán a Kerényi által kutatott „kánai menyegző" nevű vallásos népi játék helyi szervezője, akinek a plébánoson keresztül üzentek, azt hitte, hogy vallási tevékenysége miatt keresik, és jobbnak látta eltűnni. Este nyolcra került csak elő, hogy azután 11-ig kérdezzék a szokásról.[74]

63 Szabó Andorné Szojka Anna: „Cserhát környéki sirató", *Ethnographia* 69. (1958), 619–623., ide: 619.
64 [Szerző nélk.]: „Gyászrovat", *Debreczeni Ujság* 45/176. (1941. augusztus 3.), 12.
65 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. október 29–31. közötti gyűjtéséről.
66 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. november 12–14. közötti gyűjtéséről.
67 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. december 26–31. közötti gyűjtéséről.
68 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. június 11–14. közötti gyűjtéséről.
69 Kammerer László 1955. június 15-én kelt jelentése.
70 Kerényi György 1955. június 16-án kelt jelentése.
71 Andrásfalvy: *Visszatekintés*…, 43.
72 Lévainé Gábor Judit 1955. augusztus 25-én kelt jelentése.
73 Lévainé Gábor Judit 1956. szeptember 25-én kelt jelentése.
74 Kerényi György 1954. július 30-án kelt jelentése.

Kemence községben Bartók János eredménytelen próbálkozásait követően kiderült, hogy Kerényi és Kertész Gyula előző évi gyűjtése után hosszan vallatták a dalosokat a községházán. Bartók így írt erről: „Kertész és Kerényi Kemencén igazolták magukat, a felvételeiket a helyi tanács titkára meg is hallgatta – eltávozásuk után pedig az egész járás területén a rendőrséget fellármázta."[75] Kiss Lajos arról is beszámolt, hogy egy Hidason letelepített bukovinai székely hegedűs, „népének valóságos művésze", már nem tudja felvételre játszani az előzőleg lejegyzett dallamokat, mert – állítólag egy ártatlan tréfás megjegyzés miatt – nyolc hónapig volt börtönben, és teljesen leromlott állapotban tért vissza.[76] Az 1956 utáni tavaszon a gádorosi asszonyok sem mertek énekelni. Azt kérdezték Kerényi gyűjtőcsoportjától, vajon megengedték-e nekik a gyűjtést, és volt, aki megígértette, hogy nem mondják be a nevét a rádióban.[77] Vikár László ugyanekkor Kertésszel együtt Zala megyébe indult, és tervük szerint Fülöp István néprajzkutatóval, a Zala megyei könyvtár vezetőjével végeztek volna terepmunkát. Zalaegerszegen derült ki, hogy Fülöpöt letartóztatták, Vikárnak pedig így a megfelelő előkészítés és a helyi vezető hiányának következményeit is tapasztalnia kellett: „Falun az *autó* s benne az idegen nadrágos ember nem nagyon bizalomgerjesztő manapság."[78]

Az évtized végén a kollektivizálás legnagyobb hulláma zaklatta fel a településeket oly mértékben, hogy az a gyűjtést akadályozta vagy el is lehetetlenítette. Az éppen folyó agitációban látta a városi emberrel szemben újraéledő bizalmatlanság okát Szabó Miklós Farkasfán.[79] Ág Tibor szerint Ászáron az otthon lévő kevés ember közül sem soknak volt kedve dalolni.[80] 1960 decemberében a Szabolcs-Szatmár megyében egy időben, de külön gyűjtő Vargyas Lajos és Paulovics Géza egyaránt értesült az egész megyében folyó tsz-szervezésről, amely lehetetlenné tette a gyűjtést az eredetileg kiválasztott településeken.[81] Ebben az időben fordult elő, hogy egy sátai férfi nemcsak megtiltotta, hogy feleségétől gyűjtsenek, hanem a nevét is kitöröltette, amikor meglátta a feljegyzések között.[82] A dalolni alig akaró nagyvázsonyi asszonyok sem akarták megmondani a nevüket, és ők is akkor ijedtek meg, amikor a gyűjtő lejegyzésbe kezdett volna.[83]

III. Szokások, hagyományok

A Népzenekutató Csoport munkatársai és megbízottjai által az ötvenes években végzett gyűjtések szorosan kötődtek *A Magyar Népzene Tára* című kiadványsorozat

75 Bartók János 1954. március 23-án kelt jelentése.
76 Kiss Lajos 1955. május 10-én kelt jelentése.
77 Kilényi Beatrix 1957. március 6-án kelt jelentése.
78 Vikár László 1957. március 27-én kelt jelentése.
79 Szabó Miklós 1960. szeptember 1-én kelt jelentése.
80 Ág Tibor 1959. december 21-én kelt jelentése.
81 Vargyas Lajos 1960. december 13-án, valamint Paulovics Géza szintén 1960. december 13-án kelt jelentései.
82 Borvendég Erzsébet 1960. augusztus 12-én kelt jelentése.
83 Volly István 1960. március 1-én kelt jelentése.

munkálataihoz, bár nem szorítkoztak csupán arra. A Csoport a hivatalos megalakulása idején, a *Gyermekjátékok* és a *Jeles napok* megjelentetése után egy „Lakodalmasok és párosítók" című harmadik, valamint egy „Siratók" című negyedik kötettel tervezte folytatni az alkalomhoz kötődő dallamok kiadását.[84] A gyűjtési eredményeknek köszönhetően 1954 elején eldöntötték, hogy az akkor mintegy négyszázra duzzadt párosítódal-anyagot külön kötetben teszik közzé.[85] Mindemellett továbbra is gyűjtötték a naptári év napjainak szokásaihoz kapcsolódó és a más alkalmakhoz kötődő dallamokat. Felmerült a már megjelent kötetek új, bővített kiadásának lehetősége,[86] és publikálni akarták a második kötetben még nem szereplő szokásdallamokat is. 1954 márciusában úgy tervezték, hogy a negyedik kötetben a párosítók mellett más alkalmi dalok, böjti leányjátékok, fonóbeli, tollfosztói dallamok, koldusénekek, búcsújárókat csúfoló dalok, bakterénekek, munkadalok, például hajóvontatók, vásári vagy más házalónóták is helyet kapnak majd.[87] Kerényi júliusi levele szintén egy olyan negyedik kötet tervéről számol be, amely a párosítók mellett minden addig nem közölt népszokásdallamot, például bakterénekeket is tartalmazott volna, és amelyet karácsonykor adtak volna nyomdába.[88] A kötetet végül a párosítók töltötték meg, és a következő évben már egy különálló, az ötödikként megjelent siratókötetet követően kiadni tervezett hatodik kötetet szántak az egyéb népszokásdallamoknak.[89] A Kerényi által hosszú ideig szerkesztett kötet megjelenésére azonban végül nem került sor,[90] a jeles napokhoz kötődő szokásokra vonatkozó új gyűjtési eredmények egy részét a kutató egy ismeretterjesztő kiadványban tette közzé.[91]

Amellett, hogy *A Magyar Népzene Tára* sorozatterve szerint az első kötetekben szokásdallamokat publikáltak, a különböző alkalmakhoz kötődő dalok kutatását az is indokolta, hogy azok még gyűjthetők voltak. Az 1950-es évek terepmunkáiról készült jelentések rendszeresen említik, hogy bizonyos szokások még éltek az adott településen, bár a megfogalmazás nem mindig egyértelmű. A gyűjtők olykor azt is jelzik, hogy funkcióban rögzítettek dallamokat. Ezek az információk különösen jelentősek, mert a publikációk, sőt a népzenei gyűjteménybe illesztett támlapok sem mindig tartalmaznak erre vonatkozó utalást. A *Jeles Napok* jegyzetanyagába még bekerülhetett az 1953 novemberében gyűjtött rigácsi regölés

84 1953. július 22-re datált aláírás nélküli irat.

85 Kiss Lajos: „Válasz Rajeczky Benjaminnak A Magyar Népzene Tára III/A és III/B kötetére írt bírálatára", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 11. (1957), 355–361., ide: 356.

86 [Szerző nélk.]: „Az osztályvezetőség jelentése", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 20. (1963), 145–170., ide: 162. *A Magyar Népzene Tára* I. kötetét 1957-ben másodszor bővebb változatban kiadták.

87 Kiss Lajos 1954. március 1-én kelt levele Schneider Lajos mohácsi tanítónak.

88 Kerényi György 1954. július 12-én kelt levele Jagamas Jánosnak. Ld. még uő: *A Népzenekutató Csoport jelentése az 1954. év első feléről*. Gépelt irat, Budapest, 1954. július 19.

89 Lévainé Gábor Judit 1955. május 19-én kelt jelentése.

90 Sárosi Bálint: „Kerényi György (1902–1986)", *Ethnographia* 99. (1988), 416–419., ide: 417.; Kerényi György: „Kodály is gyűjtött láncdalt", *Magyar Nemzet* 34/1. (1978. január 1.), 11.

91 Kerényi György: *Magyar énekes népszokások*. Az előszót Sárosi Bálint írta. Budapest: Gondolat, 1982.

adata,[92] ennek ellenére sem ott, sem a regölés felvételének utólag, 1955 júliusában készített lejegyzésén nem szerepel a tény, hogy a gyűjtés idején még gyakorolták a szokást.[93] Az sem utal erre egyértelműen, hogy a felvételen éneklő két férfi 23, illetve 26 éves volt. Természetesen a jelenség fordítottja is megfigyelhető, mikor a jelentésből nem derül ki, hogy a gyűjtött szokás hagyományos módon él, pedig a gyűjtő ezt máshol leírja.[94]

A jelentések tanúsága szerint Dióskálon és Orosztonyban tényleges regölés alkalmával készítettek felvételeket.[95] Salköveskúton szintén élő regölést rögzítettek.[96] Hahóton szokásban volt a Luca napi kotyolás,[97] Honton, Héhalomon a kiszézés.[98] Rábaszentmiklóson, Vágon, Nagykátán pünkösdölőt,[99] szintén Nagykátán felnőttek által végzett háromkirályjárást,[100] Gyöngyfán újévköszöntőt gyűjthettek.[101] Telkibányán karácsonykor még kántáltak a pásztorok,[102] és több helyen élt a betlehemezés,[103] a bölcsőske.[104] Nagykátán is volt szentcsaládjárás,[105] amelyet Jászteleken ráadásul a szokás alkalmával, funkcióban jegyeztek le.[106] A gyűjtők olyan, zenei szempontból korábban nem ismert vagy kevéssé kutatott szokásokat találtak meg élő formában, mint a tiszaszalkai hímestojásgyűjtés,[107] a disznótorhoz kapcsolódó dalok és kántálás Gyöngyfán, Tápiószecsőn, Nagykátán,[108] illetve a nógrádi „lányok vasárnapja", amelyen Szabó Andorné egy alkalommal részt is vett.[109] Vigántpetenden, Nemesgulácson és Kékkúton funkcióban rögzítették a lányok

92 *A Magyar Népzene Tára,* II., 1159.
93 „Eljöttünk, eljöttünk…" Regölés. Gyűjtötte Kerényi György, Rigács (Veszprém), 1953. november. Lejegyezte Katanics Mária, 1955. július. ZTI_AP_00827b.
94 Ld. Rajeczky Benjamin 1954. december 15-én kelt jelentését, illetve uő: „Siratógyűjtés Bodonyban", *Néprajzi Értesítő* 37. (1955) 167–179., ide: 167.
95 Kerényi György 1958. december 31-én kelt jelentése; Vavrinecz Imre 1959. január 15-én kelt jelentése.
96 Paulovics Géza 1957. július 23-án kelt jelentése.
97 Lévainé Gábor Judit 1955. június 29-én kelt jelentése.
98 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1954. július 19-i gyűjtéséről; Lévainé Gábor Judit [1956.] augusztus 9-én kelt jelentése.
99 Szabó Miklós 1954. október 27-én kelt jelentése; E. Albán Tünde 1956. május 10-én kelt jelentése; Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. április 26-án, április 28-án és május 3–5-én végzett gyűjtéséről.
100 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. április 26-án, április 28-án és május 3–5-én végzett gyűjtéséről.
101 Lévainé Gábor Judit 1957. június 26-án kelt jelentése.
102 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. augusztus 5–8. közötti gyűjtéséről.
103 Domokos Pál Péter 1954. október 25-én kelt jelentése; Kertész Gyula 1957. május 3-án kelt jelentése.
104 Katanics Mária datálatlan jelentése 1956. augusztus 17–21. közötti gyűjtéséről.
105 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. április 26-án, április 28-án és május 3–5-én végzett gyűjtéséről.
106 Halkovics János 1957. december 24-én kelt jelentése.
107 Lévainé Gábor Judit 1957. december 2-án kelt jelentése.
108 Lévainé Gábor Judit 1957. június 26-án kelt jelentése; Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. április 2–4. közötti gyűjtéséről; Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. április 26-án, április 28-án és május 3–5-én végzett gyűjtéséről.
109 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. február 11–16. közötti gyűjtéséről. Ld. még uő: „Lányok vasárnapja a Karancs környékén", *Néprajzi Közlemények* 2/3–4. (1957), 254–257.

húsvéti zöldágjárását,[110] amely szokás elterjedtségét és változatait célzott gyűjtésekkel kutatták Zalában és Somogyban.[111] Az említett adatok túlnyomó többsége újdonság volt. *A Magyar Népzene Tára* második kötetében a fentiek közül csak egy salfai – a későbbi Salköveskúthoz került településről való – regölés,[112] kékkúti és nemesgulácsi zöldágjárás,[113] valamint a honti kiszézésnek csupán a fényképe szerepel.[114] A gyűjtők az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások közül a különösen sok zenével járó, alább részletesebben tárgyalt lakodalmak mellett részt vettek keresztelőn és az ahhoz tartozó mulatságon,[115] a még sok helyen megtartott virrasztáson,[116] temetéseken, ahol funkcióban figyelhették meg a siratást.[117] Gyűjtöttek halotti népénekeket, és új eredmények voltak a keresztelőhöz tartozó, még élő szokások és dallamok.[118] A gyűjtőmunka szükségszerű esetlegességét szemlélteti, hogy Lévainé jelentése szerint 1958 decemberében takarítónőjük dalolása nyomán mentek a korábbi gyűjtésekből kimaradó Dióskálra, ahol akkor még regöltek.[119] Bizonyos gyűjtők gyakrabban rögzítették az élő szokás tényét, míg számos más jelentés általános jelen idejű leírásokat tartalmaz, és nem fogalmaz egyértelműen. Mindemellett nyilvánvalóan a közelmúltig legalábbis élő szokásra utalnak az olyan adatok, mint az 1954 decemberében Izsákon kisfiúktól lejegyzett hosszú betlehemes,[120] vagy a dobai legények mindegyike által ismert regölés, amit végül csak egy 15 éves fiú mert a magnetofonba mondani.[121]

Az élő szokásra utaló adatoknak sokszorosa az az adatmennyiség, amely a már csak az emlékekben fennmaradt alkalmak dallamaira vonatkozik. A kutatás számára ezek nemcsak a szokások menetének, dallamainak, a változatoknak, illetve a szokás és dallam korábbi elterjedtségének részletes feltárása miatt voltak értékesek, hanem a népzenetudományban korábban alig ismert vagy egyáltalán nem tárgyalt típusok is voltak közöttük, amelyek szintén *A Magyar Népzene Tára*

110 Kerényi György 1960. április 20-án, valamint 1961. április 12–én kelt jelentései.
111 Kerényi, György: „The Melody Core of Ushering in Summer in Transdanubia (Hungary)", *Studia Musicologica* 3/1–4. (1962), kötetben: in: *Zoltano Kodály Octogenario Sacrum*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962, 181–214.
112 *A Magyar Népzene Tára,* II., 968.
113 Uott, 192., 1096.
114 Uott, 5–7. fénykép.
115 Borvendég Erzsébet 1959. július 15-én kelt jelentése; Borsai Ilona és Vavrinecz Veronika 1960. július 5-én kelt jelentése.
116 Rajeczky Benjamin 1954. március 8-án kelt jelentése; Vavrinecz Imre 1954. október 20-án kelt jelentése.
117 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. február 11–16. közötti gyűjtéséről; Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. október 8–11. közötti gyűjtéséről; Szabó Andorné datálatlan jelentése 1955. december 26–31. közötti gyűjtéséről; Borsai Ilona 1958. február 5-én kelt jelentése; Mathia Károly 1959. december 5-én kelt jelentése. Ld.: Temetés. Markaz (Heves), gyűjtő Mathia Károly, 1959. november 28. ZTI_Mg_1061A.
118 Szabó Andorné datálatlan jelentése 1956. augusztus 5–8. közötti gyűjtéséről.
119 Kerényi György 1958. december 31-én, valamint Lévainé Gábor Judit 1958. december 30-án kelt jelentése.
120 Szomjas-Schiffert György 1954. december 10-én kelt jelentése.
121 Lévainé Gábor Judit 1956. április 5-én kelt jelentése.

vegyes tematikájú hatodik kötetébe kerültek volna. Ilyen volt a már említettek mellett a komatálvivés vagy mátkatálvivés, azaz a barátságkötés dallal kísért szokása,[122] vagy a libaőrzéshez kapcsolódó dalanyag.[123]

IV. Kutatási témák

A Népzenekutató Csoport megalakulásakor az egyik fő feladat *A Magyar Népzene Tára* éppen készülő *Lakodalom* kötetéhez[124] tartozó anyag gyűjtése és kiegészítése volt. Ennek keretében számos lakodalmat végigkísértek, amelyek között kifejezetten hagyományosak is voltak,[125] míg másokon a régebbi lakodalmak lefolyásának elmondása alapján a hagyomány változását figyelhették meg.[126] A kötetet szerkesztő Kiss Lajos a dallamok mellett a szokások részletes néprajzi leírását is feladatának tekintette.[127] Rendszeresen gyűjtött együtt a tánckutató Lugossy Emmával, és maga is érdeklődött a zenéhez tartozó táncok iránt.[128] A párosító dalokra mint még értékes dallamokat ígérő csoportra Bartók is felhívta a figyelmet 1936-ban.[129] Ezzel együtt is meglepetésszerű eredményt hozott a végül önálló kötetben kiadott párosítók,[130] azon belül a párosító dalokat is magában foglaló, országszerte elterjedt, de korábban csak egy-két adattal dokumentált „Megy a kosár" játéktípus kutatása.[131] A játék célzott gyűjtését 1952-ben kezdték, a következő nyáron intenzíven folytatták, majd a lakodalmi dallamok mellett a „Megy a kosár" kutatása lett a Csoport szervezett gyűjtőmunkájának másik fő célja egészen 1957-ig. Kerényi szerint ez idő alatt mintegy 850 változatot gyűjtöttek.[132] A párosító ekkor még jelen volt a fiatalok életében. Volly István 1956-os jelentésében kiemelte, hogy a paszabi szövőműhelyben dolgozó lányok minden jelenlévőre más-más párosítót daloltak, valóságos személyekkel, és olyannyira komolyan

122 Lévainé Gábor Judit: „Komatál. A barátságkötés és ennek változatai az énekes népszokások között", *Ethnographia* 74. (1963), 230–260.

123 Szabó Andorné: „Libaőrző mondókák, dalok, játékok", *Néprajzi Közlemények* 2/3–4. (1957), 248–253.

124 *A Magyar Népzene Tára,* III/A.: *Lakodalom*. S. a. r. Kiss Lajos, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955; *A Magyar Népzene Tára,* III/B.: *Lakodalom*. S. a. r. Kiss Lajos, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956.

125 Pl. Vikár László datálatlan jelentése 1953. november 7–8-i gyűjtéséről; Kiss Lajos 1955. június 3-án kelt jelentése; Halkovics János 1958. május 22-én kelt jelentése.

126 Vavrinecz Imre 1958. június 2-án kelt jelentése.

127 Kiss Lajos: *Válasz Rajeczky Benjaminnak*…, 357–359.

128 Uő: „A tánczenegyűjtés problémáiról". In: *Táncművészeti Értesítő 1956* 1. 59–65. Ld. továbbá Lugossy Emma: „A táncok rendje" című fejezetét. In: *A Magyar Népzene Tára,* III/B, 417–578.

129 Bartók Béla: „Miért és hogyan gyűjtsünk népzenét? A zenei folklore törvénykönyve". In: *Bartók Béla írásai,* 3.: *Írások a népzenéről és a népzenekutatásról,* I. Közr. Lampert Vera, lektorálta és szerkesztette Révész Dorrit. Budapest: Editio Musica Budapest, 1999, 275–289., ide: 282.

130 *A Magyar Népzene Tára,* IV.: *Párosítók*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.

131 Kerényi György: „'Megy a kosár'". In: *Kodály Zoltán 75. születésnapjára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957 (Zenetudományi tanulmányok, VI.), 445–460., ide: 445.

132 Uott.

vették, hogy veszekedtek is rajta.[133] A „Megy a kosár" játékot is sok helyen játszották valóságos párosítóként akár fosztóban,[134] akár a kultúrházban,[135] emellett iskolás gyerekektől is gyűjtötték, más településeken pedig, ha nem is volt szokásban, jól emlékeztek rá az idősebbek. Elterjedtsége és sok helyen még élő volta mellett Kerényi abban látta a „Megy a kosár" jelentőségét, hogy a játék csupán a magyar hagyományból ismert, dallamvilága a magyar népzene új stílusnál korábbi rétegeihez kapcsolható, és bizonyos sajátos ízlést tükröz.[136]

Kezdetben elsősorban az osztályvezető Kerényi és a szintén vezető kutatónak számító Kiss Lajos kapott lehetőséget arra, hogy az Akadémia autóján több napos magnetofonos gyűjtésekre utazzon. Ezeken a sofőr és a terepmunkát vezető gyűjtő mellett a magnetofon kezelője és az autó kihasználása érdekében lehetőleg egy további gyűjtő – például egy kezdő gyűjtő – is részt vett.[137] Kerényi a jellemzően négynapos gyűjtőútjain *A Magyar Népzene Tárá*ban teljeskörűen közreadni kívánt szokások, dallamok, illetve dallamváltozatok elterjedtségét kutatva szisztematikusan járt be tájegységeket. A Kertésszel végzett 1953. novemberi terepmunkájuk például különösen hatékony volt a velük rendszeresen együttműködő Fonay Tibor tapolcai járási tanfelügyelő kiváló előkészítésének köszönhetően.[138] Négy nap alatt húsz településen[139] gyűjtötték a „Megy a kosár" adatait a Balaton-felvidéktől a Tapolcai-medencén át Zala középső részéig. A módszerből következik azonban, hogy az adatok legalább részben nélkülözték a helyi hagyomány kontextusát. Éppen ennek az útnak a településeivel kapcsolatban fogalmazta meg Kerényi hét évvel később, hogy az újabb, tíz napos útjának a célja a korábban csak a „Megy a kosár" érdekében bejárt terület kutatása volt, ezúttal elsősorban különböző jelesnapi dalok – regölés, háromkirályjárás, zöldágjárás –, valamint a siratók szempontjából.[140]

A Magyar Népzene Tára célgyűjtései mellett egy-egy település, kistáj vagy népcsoport népzenéjének monografikus gyűjtését is folytatták. Vikár László Karád, Szomjas-Schiffert György a Kiskunság népzenéjét gyűjtötte szisztematikusan.[141] Kiss Lajos az ország különböző tájain végzett, akár ötnapos gyűjtéseken gyakran

133 Volly István 1956. november 15-én kelt jelentése júliusi gyűjtéséről.

134 Péczely Attila 1954. szeptember 7-én kelt jelentése szerint például Hahóton, Zalaszentbalázson, Pölöskefőn, Zalaszabarban, Nagyradán.

135 Szabó Miklós 1954. január 18-án kelt jelentése.

136 Kerényi György: „Párosító dalok", *Új Zenei Szemle* 5/10. (1954. október 1.), 24–27.

137 Kerényi egyik jelentése szerint a Csoport fali tábláján hirdették a részvételi lehetőséget a szóban forgó útra. Kerényi György datálatlan jelentése 1956. szeptember 22–25. közötti gyűjtéséről.

138 Kerényi György 1953. november 20-án kelt jelentése.

139 Nemesgulács, Döbröce, Nagygörbő, Kisgörbő, Vindornyaszőlős, Vindornyalak, Csabrendek, Gyepükaján, Káptalanfa, Nemeshany, Gógánfa, Ukk, Hetyefő, Rigács, Rezi, Zalagyömöre, Zalaerdőd, Zalaszántó, Szigliget, Badacsonytomaj.

140 Kerényi György 1961. január 9-én kelt jelentése.

141 A jelentések mellett ld. Vikár László: „Karádi aratódalok". In: *Zenetudományi Dolgozatok 1987*. Szerk. Berlász Melinda–Domokos Mária. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 1987, 171–182., ide: 172–173.; Tari Lujza: „Szomjas-Schiffert György (1910–2004) népzenekutatói életútja". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2010*. Szerk. Kiss Gábor. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2011, 325–354., ide: 331–333.

kevés, egy-három település teljességre törekvő feltárására fókuszált, és hatalmas anyagot, egy-egy alkalommal olykor kétszáznál is több dallamot vett fel.[142] Gyűjtőmunkájában kiemelkedő helyet foglalt el a Dél-Dunántúlon letelepített bukovinai székelyek népzenéje, amelyről monográfiát is tervezett.[143] Az 1941-ben Bácskába telepített, majd 1945-46 folyamán Tolna és Baranya megyei, német lakosságú községekbe csoportosan költöztetett bukovinaiak és kisebb számú moldvaiak körében még rögzíthető néphagyomány értékét a magyar néprajzkutatás hamar felismerte. A Néptudományi Intézet lényegében azonnal megkezdte a gyűjtést, és bár az intézmény 1949-es bezárásával ez a munka megszakadt,[144] az 1951-ben alapított Népművészeti Intézet részletesen feltárta az áttelepült bukovinai székelyek hagyományait,[145] Lajtha László népzenekutató csoportja pedig a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályával együttműködésben készített velük hanglemezfelvételeket.[146]

Az akadémiai műhely azután kezdett módszeres gyűjtéseket végezni a Magyarországra került bukovinaiak között, miután 1952. december 16-án, a Kodály 70. születésnapja alkalmából az Erkel Színházban tartott ünnepségen fellépett az istensegítsi származású, ekkor már a Tolna megyei Majoson lakó Lőrincz Antalné Nyisztor Márta, Kodály 1914-es bukovinai gyűjtésének egyik énekese.[147] December 20-án Kodály Kertész Gyulával együtt három dróttekercsnyi felvételt készített vele az Akadémián.[148] A zombori születésű és a második világháborúig a Délvidéken működő Kiss Lajos, aki 1945 előtt, jugoszláviai lakosként az Al-Duna környékére a 19. század végén telepített bukovinai székelyek között is kutatott, 1953 januárjától rendszeres helyszíni gyűjtéseket végzett.[149] Az ötvenes években a *Lakodalom* című kötetbe való bukovinai anyag mellett e népcsoportnak lényegében a teljes zenéjét, táncéletét, egy-egy kiváló énekesnek pedig egész dalkészletét meg akarta örökíteni. Ennek érdekében újból és újból visszatért a Dél-Dunántúlra,

142 Kiss Lajos és Kertész Gyula datálatlan jelentése szerint 1953. szeptember 4–8. között 217 dallamot vettek magnetofonra a Szakmár-Keserűteleken, Szakmár-Részteleken, Felsőereken, Kalocsán és Foktőn végzett gyűjtésen, részben Kiss Lajos korábbi gyűjtései alapján. Ld. továbbá a ZTI_D_120–127 felvételeket.

143 Bognóczky Géza és Kiss Lajos 1954. augusztus 9-én kelt jelentése. Ld. továbbá Kiss Lajos: „A bukovinai székelyek tánczenéje". In: *Tánctudományi Tanulmányok*. Szerk. Morvay Péter. Budapest: A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958, 61–88.

144 Morvay Péter: „A népi tánc-kutatás két esztendeje", *Ethnographia* 60. (1949), 387–393., ide: 391.

145 Martin György: „Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről", *Ethnographia* 76/2. (1965), 251–259.

146 Gr 126–146 és Gr 194–216 hangfelvételek. Ld. Rajeczky Benjamin–Vargyas Lajos: „Zenetudományi munka a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályán", *Új Zenei Szemle* 4/4. (1953. április), 23–26., ide: 24–25.

147 [Szerző nélk.]: „A Magyar Néprajzi Társaság ünnepi ülése Kodály Zoltán 70-ik születésnapja alkalmából", *Ethnographia* 64. (1953), 393–395., ide: 395.

148 ZTI_D_62–64 Webster-féle dróttekercsre rögzített felvételek. Énekelt özv. Lőrincz Antalné Nyisztor Márta (70), Istensegíts (Bukovina). Felvétel helye: Budapest, MTA. Gyűjtő: Kodály Zoltán, Kertész Gyula.

149 Kiss Lajos–Bodor Anikó: *Az aldunai székelyek dallamai*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1984, 3.

olyan újonnan felmerülő témákban folytatva a gyűjtést, mint a sirató, virrasztók, hangszeres zene. Bár tervezett monográfiája nem valósult meg, a az akadémiai népzenei gyűjtemény Hungaricana adatbázisa mintegy 2400 Bukovinához kötődő dallamadatát tartalmazza ebből az időszakból.

Az Erdélyből és a Felvidékről Magyarországra menekültek, telepítettek körében való gyűjtés szintén olyan anyagot ígért, amelyhez a gyűjtők egyelőre nem juthattak más módon. 1954-től elsősorban Lévainé Gábor Judit volt az, aki szisztematikusan bejárta a Budapest környéki, eredetileg német lakosságú községeket, ahol erdélyiek és felvidékiek lakhattak. Míg azonban a bukovinai falvak lakói közül sokakat Magyarországon is egy helyre telepítettek le, Erdélyből és a Felvidékről nem koncentráltan érkeztek, hanem különböző magyarországi településekre kerültek. Lévainé szerint Perbálra például 34 községből települtek át,[150] Budaörsön pedig egyetlen alkalommal 16 különböző településről származó énekestől gyűjtött.[151] Így nem érvényesülhetett a közösség kontrollja, hagyománymegtartó ereje, és hamar elkezdődött az emlékezet kopása.[152] Tolnába került felvidékiek maguk is bevallották, hogy az új környezetben szégyellik hagyományos dalaikat.[153] Kivételes az olyan adat, mint az 1960-ban gyűjtött magyarói névnapköszöntő, amely az énekesek akkori lakhelyén, Törökbálinton is funkcióban élt.[154] Ezzel együtt a kutatóknak az áttelepültek között alkalmuk nyílt a díszített erdélyi előadásmód rögzítésére, és bizonyos, korábban kevés adattal gyűjtött dallamok újabb példáit is magnetofonra vehették. Az 1959-ben Torbágyon, a gyergyóremetei Laczkó Angi Józsefné által énekelt „Asszonyok, asszonyok, hogy legyek társatok…" kezdetű dalnak[155] például korábban csak két teljes adatát ismerték, Bartók gyűjtéséből. E gyűjtési alkalom különösen értékes eredményeit azzal magyarázták, hogy a Torbágyra került Csík megyei telepesek között kivételes módon idősek is voltak.[156]

„Hány jó énekes öreg ember halhat meg egy évben Magyarországon, anélkül, hogy dalkincsét feljegyezhettük volna!"[157] – sóhajtott fel Lévainé nagymarosi gyűjtőútja után, tapasztalva, hogy a legkülönbözőbb helyekről származó idős adatközlői fél év alatt mennyit felejtettek. Az egy-egy településre visszatérő gyűjtők számára az évek során kézzelfoghatóvá vált, ahogyan az idős énekesek beteg-

150 Lévainé Gábor Judit 1954. december 14-én kelt jelentése.

151 Endrőd (Békés), Bánd (Maros-Torda), Madaras (Maros-Torda), Debrecen (Hajdú-Bihar), Pered (Pozsony), Csíkjenőfalva (Csík), Nagyenyed (Alsó-Fehér), Detta (Temes), Kisújfalu (Esztergom), Kisfalud (Sopron), Gyulaháza (Szabolcs), Bölön (Háromszék), Jászfalu (Nyitra), Valkány (Temes), Karácsonfalva (Torontál), Csanádfelső [=Magyarcsanád] (Csanád). Lévainé Gábor Judit 1955. június 13-án kelt jelentése.

152 Lévainé Gábor Judit 1959. június 18-án, illetve 1960. január 18-án kelt jelentései.

153 Kertész Gyula 1957. május 15-én kelt jelentése.

154 Lévainé Gábor Judit 1960. január 18-án kelt jelentése. Ld. „Kelj fel István, ne aludjál." Magyaró, Disznajó (Maros-Torda). Gyűjtés helye: Törökbálint. Énekelte Varga József (52), Varga Józsefné Vita Rozália (45). Gyűjtő: Lévainé Gábor Judit, 1960. január 17. ZTI_Mg_01055A.

155 Gyergyóremete (Csík), gyűjtés helye Torbágy (Pest). 1959. február 22. Gyűjtő: Kerényi György, Lévainé Gábor Judit. ZTI_Mg_00919A.

156 Kerényi György 1959. február 23-án kelt jelentése.

157 Lévainé Gábor Judit 1955. október 31-én kelt jelentése.

ségével, halálával évről évre tűntek el a régi hagyomány nyomai. Az áttelepültek és az őket időnként látogató rokonaik révén azt is érzékelték, hogy a régi dallamokat Erdélyben is egyre kevésbé tudták.[158] Habár a részben még élő szokásdallamok, játékdalok rögzítése, újabb és újabb jelenségek részletes vizsgálata addig nem ismert gazdag anyagot hozott, és pótolhatatlan tapasztalatot és élményt jelentett a kezdő gyűjtők számára, a már a háború előtt, a nyelvterület peremvidékein is gyűjtők egy-egy megnyilvánulásából kitűnik, hogy az 1950-es évek Magyarországán gyűjtött népzene egyre inkább csak emléke volt a korábban virágzó hagyománynak. E megnyilvánulásokra részben az 1956 őszétől lehetővé váló határon túli – szlavóniai és felvidéki – gyűjtőutak adtak alkalmat, amelyek során a gyűjtők egy tovább megőrzött hagyománnyal találkozhattak.[159] A jelentésekben mindig tartózkodó, tényszerű Kiss Lajos csak kivételesen ragadtatta magát olyan kijelentésekre, mint szlavóniai beszámolójában: „Páratlanul érdekes ősi népszokások, hiedelmek világa tárul fel a kutató előtt; a zenei anyag archaikus, sokszor szinte zord szépsége, a nyelv patinás ötvözete csodálatos élménnyé varázsolja a gyűjtést."[160] Kiss örömmel tapasztalta azt is, hogy az ekkorra elhunyt, pótolhatatlannak vélt idős adatközlők dalait szinte kivétel nélkül fel tudta venni más, korábban még nem ismert énekesektől. A barkó-vidéken szintén a Magyarországon fennmaradt hagyománynál értékesebbnek ítélt anyag – egyöntetűen énekelt régi és új stílusú dalok – elevenen élő voltát, a fiatalok által is jól tudott régi balladák, dalok jelenlétét emelte ki.[161]

Olykor a Magyarországon élő nemzetiségek hagyományával összevetve is alulmaradni látszott a magyar népzene helyzete. Vonzó volt az elmaradott körülmények között élő cigányság még kevéssé feltárt zenéje, annak élő és változó volta.[162] Meglepőbb, hogy a gyűjtők az ez időszak kezdetén nem vizsgált német nemzetiség zenéjében is tapasztaltak hasonlót. Kerényi erre is utalt párhuzamként 1957-ben, miután Borsai Ilona felhívta a figyelmét a szlovák-magyar lakosságú Mátraszentistván zenei értékeire: „Egy elzártnak tekinthető kisebbség énekében még középkorinak tekinthető, rituális jellegű előadásmódot tartott életben, olyasvalamit, ami csak a régi székelység vagy a magyarországi német kisebbségek dallamaiban és énekmódjában volt eddig ismeretes."[163] Ezt tükrözi utolsó idézetünk, Kerényi

158 Lévainé Gábor Judit 1955. augusztus 25-én kelt jelentése.

159 Vikár László 1956 szeptemberében és 1958. május-júniusban a régi Nyitra megyében, Kiss Lajos 1957 szeptemberében, valamint 1958. január–februárban Szlavóniában, 1958. október–novemberben Csehszlovákiában, Szomjas-Schiffert György 1957. október–novemberben, valamint 1958 novemberében a Csallóközben gyűjtött. Ld. még Vikár László: „Népdalgyűjtés Nyitrában", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12. (1958), 415–427.; Kiss Lajos: „A szlavóniai magyar népsziget népzenéje", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 14. (1959), 269–311.; Szomjas-Schiffert György: „Csallóközi népzenegyűjtés", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 13. (1958), 215–245.

160 Kiss Lajos 1957. szeptember 18-án kelt jelentése.

161 Kiss Lajos 1958. december 5-én kelt jelentése.

162 Erre többek között Volly István is utal 1957. január 7-én kelt jelentésében.

163 Kerényi György 1957. december 12-én kelt jelentése.

néhány héttel korábbi élménye is, amely érezhetően nagy hatást gyakorolt rá. A gyakorlatias és a jelentésekben jellemzően ironikus hangot megütő népzenekutató váratlanul meghatott hangon számolt be leányvári gyűjtéséről, és érzékletesen fejtette ki a határon túlról áttelepült magyarok már feledni kezdett dalainak és a helyi németség szervesen megőrzött hagyományának ellentétét. A felvidéki telepesektől szerzett kevés adat és az erdélyi származásúak eredménytelen felkeresése után egy erdélyi asszony – meglepetésükre – egy idős sváb asszonyhoz küldte őket. „S itt végre, a magyar faluban, erdélyi és felvidéki telepesek között egy idegen anyanyelvű asszony házában először érezzük úgy magunkat, mintha rátaláltunk volna arra, amit kerestünk. Ez a látogatás ízelítőt adott valami csodálatos élményből: felvillant a régi énekes népélet boldogságának, szépségének egy késő sugára. Pedig időnknek már végére értünk. Csak egy újévi köszöntőt hallgathattunk meg. De milyen különbség van ének és ének között! Szép volt a reggel hallott tardoskeddi párosító is. De azok azt a feledés kallódó emlékei közül hozták elő, mint idejét múlt semmiséget. Ez a németül éneklő asszony azonban tudatában volt éneke szépségének, meghatott, kissé ünnepélyes hangjában benne érződött a múltnak élő arca, szívdobogása. Nyilván ilyen élményünk volna, ha székelyeket telepítettek volna nagyobb tömegben egy helyre... Kár, hogy nem így történt!”[164]

Irodalomjegyzék

Andrásfalvy Bertalan: „Visszatekintés az 1950-es és 60-as évek néptánc gyűjtéseire”. In: *Martin György emlékezete*, 41–48.

Bartók Béla: „Miért és hogyan gyűjtsünk népzenét? A zenei folklore törvénykönyve”. In: *Bartók Béla írásai,* 3., 275–289.

Bartók Béla írásai, 3. *Írások a népzenéről és a népzenekutatásról,* I. Közr. Lampert Vera, lektorálta és szerk. Révész Dorrit. Budapest: Editio Musica Budapest, 1999.

Bóka László: „A Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály munkája 1956-57-ben”, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12. (1958), 1–22.

A debreceni négyévfolyamú női felső kereskedelmi iskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1925—26. iskolai évről. Szerk. Révész Vilmos. Debrecen: Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 1926.

Debrecen szabad királyi város zeneiskolájának évkönyve az 1933–34. tanévről. Szerk. Baranyi János. Debrecen: Városi Nyomda, 1934.

Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. Szerk. Szabolcsi Bence–Bartha Dénes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953 (Zenetudományi tanulmányok, I.).

Kerényi György: „Kodály is gyűjtött láncdalt”, *Magyar Nemzet* 34/1. (1978. január 1.), 11.

Kerényi György: *Magyar énekes népszokások*. Budapest: Gondolat, 1982.

Kerényi György: „A magyar népdallamok teljes gyűjteménye”, *Énekszó* 7/4. (1940. február 1.), 700–701.

164 Kerényi György 1957. október 21-én kelt jelentése.

Kerényi György: „'Megy a kosár'". In: *Kodály Zoltán 75. születésnapjára*, 445–460.

Kerényi, György: „The Melody Core of Ushering in Summer in Transdanubia (Hungary)", *Studia Musicologica* 3/1–4. (1962); kötetben: *Zoltano Kodály Octogenario Sacrum,* 181–214. https://doi.org/10.2307/901641

Kerényi György: „Párosító dalok", *Új Zenei Szemle* 5/10. (1954. október 1.), 24–27.

Kertész Gyula: „A népdal gépi felvétele". In: *Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára*, 659–662.

Kiss Lajos: „A bukovinai székelyek tánczenéje". In: *Tánctudományi Tanulmányok*, 61–88.

Kiss Lajos: „A szlavóniai magyar népsziget népzenéje", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 14. (1959), 269–311.

Kiss Lajos: „A tánczenegyűjtés problémáiról". In: *Táncművészeti Értesítő 1956*, 59–65.

Kiss Lajos: „Válasz Rajeczky Benjaminnak A Magyar Népzene Tára III/A és III/B kötetére írt bírálatára", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 11. (1957), 355–361.

Kiss Lajos–Bodor Anikó: *Az aldunai székelyek dallamai*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1984.

Kodály Zoltán: „Előszó". In: *A Magyar Népzene Tára,* V., 7–9.

Kodály Zoltán 75. születésnapjára. Szerk. Szabolcsi Bence–Bartha Dénes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957 (Zenetudományi tanulmányok, VI.).

Lévainé Gábor Judit: „Komatál. A barátságkötés és ennek változatai az énekes népszokások között", *Ethnographia* 74. (1963), 230–260.

Lugossy Emma: „A táncok rendje". In: *A Magyar Népzene Tára,* III/B, 417–578.

A Magyar Népzene Tára, I.: *Gyermekjátékok*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Zeneműkiadó, 1951.

A Magyar Népzene Tára, II.: *Jeles napok*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953.

A Magyar Népzene Tára, III/A.: *Lakodalom*. S. a. r. Kiss Lajos, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955.

A Magyar Népzene Tára, III/B.: *Lakodalom*. S. a. r. Kiss Lajos, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956.

A Magyar Népzene Tára, IV.: *Párosítók*. S. a. r. Kerényi György, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.

A Magyar Népzene Tára, V.: *Siratók – Laments*. S. a. r. Kiss Lajos–Rajeczky Benjamin, sorozatszerk. Bartók Béla–Kodály Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966.

Martin György: „Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről", *Ethnographia* 76/2. (1965), 251–259.

Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára. Szerk. Felföldi László. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 1993.

Morvay Péter: „A népi tánc-kutatás két esztendeje", *Ethnographia* 60. (1949), 387–393.

Rajeczky Benjamin: „Siratógyűjtés Bodonyban", *Néprajzi Értesítő* 37. (1955) 167–179.

Rajeczky Benjamin–Vargyas Lajos: „Zenetudományi munka a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályán", *Új Zenei Szemle*, 4/4. (1953. április), 23–26.

Richter Pál: „A 200 éves Magyar Tudományos Akadémia és a népzenekutatás", *Magyar Tudomány* 186/2. (2025. február), 245–255. https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.2.4

Sárosi Bálint: „Kerényi György (1902–1986)", *Ethnographia* 99. (1988), 416–419.
Szabó Andorné: „Lányok vasárnapja a Karancs környékén", *Néprajzi Közlemények* 2/3–4. (1957), 254–257.
Szabó Andorné: „Libaőrző mondókák, dalok, játékok", *Néprajzi Közlemények* 2/3–4. (1957), 248–253.
Szabó Andorné Szojka Anna: „Cserhát környéki siratók", *Ethnographia* 69. (1958), 619–623.
Szalay Olga: *Kodály, a népzenekutató és tudományos műhelye*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.
[Szerző nélk.]: „Gyászrovat", *Debreczeni Ujság* 45/176. (1941. augusztus 3.), 12.
[Szerző nélk.]: „Az Írók és Zeneszerzők Egyesülete", *Új Magyarság* 2/86. (1935. április 14.), 23.
[Szerző nélk.]: „A Magyar Néprajzi Társaság ünnepi ülése Kodály Zoltán 70-ik születésnapja alkalmából", *Ethnographia* 64. (1953), 393–395.
[Szerző nélk.]: „A Népzenekutató Csoport 1955-ben végzett munkája", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 9/1–2. (1956), 168–169.
[Szerző nélk.]: „Az osztályvezetőség jelentése", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 20. (1963), 145–170.
[Szerző nélk.]: „A Zeneiskola kibővíti zene ovodáját", *Tiszántúli Néplap* 6/21. (1949. január 26.), 4.
Szomjas-Schiffert György: „Csallóközi népzenegyűjtés", *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 13. (1958), 215–245.
Szőkéné Károlyi Annamária–Balázs Béláné (szerk.): „A népzene- és néptánckutató részlegek munkatársai". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2003* I., 8–10.
Táncművészeti Értesítő 1956. Szerk. Vályi Rózsi. Budapest: A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1956.
Tánctudományi Tanulmányok. Szerk. Morvay Péter. Budapest: A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, 1958.
Tari Lujza: „Népzenekutatás intézményes keretek között: az első évek és a korabeli szaksajtó". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2003* I., 187–210.
Tari Lujza: „Rajeczky Benjamin Heves megyei népzenegyűjtései I. Átány és Bodony", *Agria XXXI–XXXII*. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar–Szabó J. József. Eger: Dobó István Vármúzeum, 1996, 333–370.
Tari Lujza: „Szomjas-Schiffert György (1910–2004) népzenekutatói életútja". In: *Zenetudományi Dolgozatok 2010*, 325–354.
Vikár László: „Karádi aratódalok". In: *Zenetudományi Dolgozatok 1987*, 171–182.
Vikár László: „Népdalgyűjtés Nyitrában". *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei,* 12. (1958), 415–427.
Zenetudományi Dolgozatok 1987. Szerk. Berlász Melinda–Domokos Mária. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 1987.
Zenetudományi Dolgozatok 2003 I. Szerk. Richter Pál–Rudasné Bajcsay Márta. Budapest: MTA Zenetudományi Intézete, 2003.
Zenetudományi Dolgozatok 2010. Szerk. Kiss Gábor. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2011.
Zoltano Kodály Octogenario Sacrum. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962.

ABSTRACT

Kata Riskó

AN OVERVIEW OF MUSICOLOGICAL FOLKMUSIC COLLECTING IN 1950S HUNGARY

Institutional work on the scholarly edition of Hungarian folk melodies began in 1934 at the Hungarian Academy of Sciences under the direction of Béla Bartók. After the Second World War it was revived by Zoltán Kodály, and in 1953 an independent research group was established. During the 1950s the Folk Music Research Group, led by Kodály, regarded large-scale field collection as its primary task alongside editing the volumes of the *Corpus Musicae Popularis Hungaricae*. Although significant social transformation took place by the end of the decade, and the period was marked by a politically charged and ideologically constrained environment, this new wave of collecting enabled scholars to assess how folk music traditions had survived in Hungary after the war, what new data could be gathered from earlier collection sites, and where new fieldwork was still possible. Collectors were still able to document living customs, various custom-related songs including laments, pairing songs, and children's songs, and – thanks in part to the tape recorder, which at the time was a new and innovative tool – record a vast number of melodies preserved in the memories of elderly informants.

This study examines the folk music collecting activities of the 1950s primarily through the previously unexplored fieldwork reports of the Folk Music Research Group. These documents provide vivid new source material for understanding the aims, methods, circumstances, and practical challenges of the period's fieldwork. The study outlines the methodological characteristics, limitations, and results of these collections and provides an overview of the main research directions of the era.

Kata Riskó (1985) PhD, is a musicologist and ethnomusicologist. Since 2012 she has been working as a researcher in the Archives and Department for Folk Music and Folk Dance Research of the Institute for Musicology RCH, Budapest; in 2026 she became a senior research fellow and head of department. Her research interests include the historical and comparative study of Hungarian folk music, the research history of Hungarian ethnomusicology, the relationship between folk music, popular music, and art music in the compositions of Haydn, Liszt, Erkel, Brahms and Bartók, and Gypsy music. She has won the Zoltán Kodály Musicology Fellowship three times, the New National Excellence Programme Fellowship in 2017, and since 2023 her research has been supported by the János Bolyai Research Scholarship.